

Kirja-arvio

Voitto Ruohonen

Kutsumuksena journalismi

Pietilä, Kauko (2012). *Journalismi ammattina. Journalistiprofession teoria*. Helsinki: Gaudeamus, 321 s.

► Kauko Pietilä on ollut viimeistään 1980-luvun alusta lähtien keskeisimpiä viestinnän ja erityisesti journalismin tutkijoita Suomessa. Vuonna 1980 ilmestyi hänen laaja ja uraa uurtanut väitöskirjansa *Formation of the newspaper: a theory*, ja sitä seurasivat nopeassa tahdissa väitöskirjan teemoja sekä ennakoiva että pohjustava artikkelikokoelma journalismin kriittikistä vuonna 1981 ja yhdessä Pertti Hemánuksen kanssa kirjoitettu kirjeenvaihtoteos *Seitsemän erää journalismista* 1982.

Seuraavan vuosikymmenen pääteos, yhdessä Klaus Sondermannin kanssa kirjoitettu *Sanomalehden yhteiskunta* vuodelta 1994 ennakoi hyvin sitä, mihin Pietilä nyt, 2010-luvulla on päättänyt. Viime vuoden lopulla ilmestynyt teosta *Journalismi ammattina* voi pitää hänen mittavan tutkijanuransa tähänastisena yhteenvetona.

Journalismi ammattina -teosta Pietilä (2012a) on kysytellyt pidemmän ajan; alkujuurat ovat vuonna 2008 ilmestyneessä Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen opetusmonisteessa *Journalistiprofession teoria ja käytäntö*. Siinä ovat hyvin pitkälti hahmolleen nyt ilmestyneen teoksen perusjäsenitys ja argumentaatio: miten yliopistojen ja niiden ulkopuolen, tieteiden ja muiden elämänpiirien, väliset suhteet olisi mahdollista yhtäältä jäsentää teoreettisesti, toisaalta järjestää käytännöllisesti. Teoksensa ideoita Pietilä on tuonut esille myös artikkeleissaan (Pietilä 2010; 2012b). Kirjan argumentaation ymmärtäminen edellyttää ehdottomasti perehtymistä myös vuonna 2011 ilmestyneeseen teokseen *Reason of Sociology: George Simmel and Beyond*.

Lähtökohtana Georg Simmelin ajattelu

Kauko Pietilä on Arto Noron ohella yksi harvoista Simmeliin toden teolla perehtyneistä suomalaisista sosiologeista. Hän suomensi 1990-luvun lopulla Simmelin *Pienen sosiologian*, joka on tiivis, mutta samalla helppotajuinen johdatus tämän klassikon ajatteluun.

Simmelin sosiologian ydintä on kysymys siitä, kuinka yhteiskunta on mahdollinen. Hänen vastauksensa mukaan yhteiskunta ei ole mitään meidän ulkopuolellamme olevaa, vaan se rakentuu koko ajan siinä toiminnassa, jossa me kaikki olemme osallisina; se toteutuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, jossa ihmiset asettuvat suhteisiin toistensa kanssa.

Reason of sociology -teoksessa Pietilä otti selvittääkseen, miksi yhteiskunta teoreettisena käsitteenä katosi sosiologiasta, miksi sen tilalle tulivat subjektiiviset näkökulmat, kulttuuri ja merkitykset, ja miten yhteiskunnan käsite tieteellisesti perusteltuna ja tärkeänä olisi palautettavissa takaisin sosiologiaan. Keskeiseltä osaltaan *Reason of Sociology* on yritys löytää sosiologialle uudelleen tehtävä yhteiskunnallisessa keskustelussa ja tuoda esille, miten eri ihmisryhmät tuottavat yhteiskunnallisuutta: palauttaa yhteiskuntaa tutkivan tieteen, sosiologian järki.

Sanomalehden yhteiskunta -teoksen johdannossa Pietilä muotoili saman ongelman toteamalla, että yhteiskuntatieteilijän tehtävä on tutkia yhteiskuntaa ilmiössä eikä ilmiötä yhteiskunnassa (Pietilä & Sondermann 1994, 13). Pietilä on pitkään kehittänyt ja syventänyt ajatusta joukkoviestinnästä ja journalismista

ihmisten välisenä vuorovaikutuksena, sellaisena Arto Noron (1991) termiä mukaillen *kolmantena*, joka toimittajien työnä ja journalistisina käytäntöinä tuottaa sitä, mitä kutsumme yhteiskunnaksi.

Journalismi ammattina -teoksen avausvirkkeessä Pietilä ilmaisee yleisellä tasolla, mistä hänen tutkimuksessaan on kyse: mahdollisuudesta, että journalismi olisi professio, jonka hyvän harjoittamisen edellytyksiä ovat opiskelu yliopistossa ja sen suoma sivistys ja taito.

Erityisenä teemana teoksessa on journalismi ja sen yliopistotasoinen opetus, ja tarkastelun ytimessä on – samoin määrittelynä kuin varhemmassa opetusmonisteessa – yhtäältä tiedotusopin, viestinnän tutkimuksen ja muun alaan liittyvän yliopistotason opetuksen, siis teorian, ja toisaalta journalistien työn eli journalistisen käytännön välinen kompleksinen suhde.

Pietilä hakee ratkaisua Simmelin käyttämästä kutsumuksen (*Beruf*) käsitteessä. Journalismin tarkastelu kutsumuksena on Pietilälle yhteiskunnan käsitteen palauttamista viestinnän tutkimukseen samalla tavoin kuin *Reason of Sociology* -teoksessa on kyse yhteiskunnan käsitteen palauttamisesta sosiologiaan.

Berufin avulla voidaan tutkia mahdollisuutta, että toimittajan työ olisi professio, ammatti, joka on työtä toimeentulon vuoksi. Berufissa ei vain tuoteta tavaraa markkinoille, vaan työtä tehdään toimeksiannon pohjalta palvelua tarvitseville asiakkaille. Beruf edellyttää korkea-asteisessa koulutuksessa hankittua, itsenäistä ja arkikokemuksen ylittävää asiantuntijuutta. Berufiksi luonnehdittuja suorituksia arvioidaan niistä itsestään lähtien, yleisten intressien kannalta, ei markkinamekanismeista ja markkinoilla menestymisestä käsin.

Professionaalisuus journalismikoulutuksessa

Teoksen jäsenitys etenee siten, että määriteltään tehtäväkseen profession tarkastelun teorian ja käytännön yhteen sovittamisena Pietilä tarkastelee seuraavaksi professionalis-

min ja professiotiedon ideaa. Sitten hän siirtyy tutkimaan yhtä ammateista professionaalista, lakimiehen ammattia, ja sen ja oikeustieteen välistä suhdetta.

Pietilän tiivistyksen mukaan professiot ovat välittävän asemansa vuoksi sidonnaisia kahteen suuntaan; palvelutoimintoina ne ovat sidoksissa asiakkaisiin, mutta tiedeperustaisina niillä on side myös taustatieteisiin.

Keskeinen kysymys nousee tästä: kuinka professionaalinen ihmisen on tietämyksensä perusteella toimessaan meneteltävä. Kysymys on olennainen, olipa kyse lakimiehestä, lääkäristä tai papista – ja toimittajan ollessa kysymyksessä: miten journalistin on toimittava mediaansa noudattaakseen tiedotusopissa tai muussa viestinnän tutkimuksessa oppimaansa.

Kysymys teorian ja käytännön suhteesta on Pietilälle keskeinen. Kolme teoksen päälukua hän käyttää sen selvittämiseen, miten viestinnän tutkimus ja journalismin opetus ovat Suomessa kehittyneet toisaalta teorian, toisaalta käytännön tasolla. Pietilä lähtee liikkeelle Anders Chydeniuksen ja Pehr Forsskåhlin 1700-luvun puolivälissä sanomalehdistölle määrittelemistä tehtävistä ja päättyy 2000-luvun alkuun, jolloin viestinnän tutkimus on laajentunut yleiseksi mediatutkimukseksi, joka näyttäytyy rajoiltaan häilyvänä ja lähes rannattomana.

Journalismin ja viestinnän tutkimuksen välinen suhde on Pietilän mielestä samankaltainen kuin systeemitieteeltä suuntautuneen sosiologian (esimerkiksi Niklas Luhmannin) tapa hahmottaa yhteiskunnan ja sosiologian suhde. Luhmannilainen ratkaisu on tarkastella yhteiskuntaa sosiologisesti sen sisäpuolelta käsin, mutta samaan aikaan myös ulkopuolisena: parhaimmillaan kriittisenä intellektuellina.

Viestinnän tutkimuksen rooliksi Pietilä määrittää toimia samalla tavoin *sisäisenä ulkopuolisena* kuin sosiologia toimii suhteessa yhteiskuntaan; ja ”kun journalisti näkee toimensa tiedonvälityksenä ja keskustelun herättämisenä, siinä sosiologisesti valistunut viestinnän tutkimus saattaisi nähdä yhteis-

kunnallistumista eli ihmisten järjestymistä yhteiskunnaksi” (s. 57). Tämä kommentti tiivistää journalistin ja viestinnän tutkijan eron.

Journalismi professionaali yhteiskunnan itsepuolustusta

Mediatutkimuksen kaudeksi nimitetty vaihe viestinnän tutkimuksessa käynnistyi 1980-luvulla, ja samaan aikaan muutoksia alkoi tapahtua myös journalismissa. Pietilä viittaa Heikki Heikkilän (2001) väitöskirjassaan *Ohut ja vankka journalismi* esittämään jäsenyyteen, jonka mukaan journalismiin on viimeistään 1990-luvulla kehkeytnyt kolme erilaista diskurssia, joita voidaan kutsua peruskoulu-, tavaratalo- ja saneerausdiskurssiksi. Viimeksi mainittu on välimuoto, joka toimiessaan voisi olla kansalaisjournalismia, väline, jonka toteutuessa kansalaiset voisivat vaikuttaa itseään koskevien asioiden käsittelyyn.

Peruskouludiskurssi Heikkilän ja myös Pietilän mukaan liittyi aikaan, jolloin journalismin tehtäväksi nähtiin tarjota ihmisille tiedollisia välineitä yhteiskunnan ja sen toimintojen analysoimiseen. Valtavirraksi nousut tavaratalodiskurssi puolestaan yhdistyy journalismin markkinaistumiseen, jolloin journalismissa yhä enemmän tuotetaan sellaisia sisältöjä, joita yleisö haluaa tai joita sen kuvitellaan haluavan. Markkinaistumisen myötä yleisöt on alettu tulkita markkinasegmenteiksi, joilla kaikilla on viestintän sisällön suhteen erilaisia odotuksia ja tarpeita, samaan tapaan kuin lähimpään supermarkettiin ostoksille menevillä asiakkaila.

Tavaratalodiskurssin yleistyessä sille rinnakkaisena tendenssinä on vahvistunut niin journalismissa kuin muillakin aloilla *deprofessionalisaatio*: aiemmin professionaaleista toimintoista ja aloista on tullut asiakkaille suunnattuja palveluja. Ne eivät enää ole yhteiskuntakokonaisuutta konstituivia funktioita (Pietilä 2012a, 263).

Kaikesta tapahtuneesta kehityksestä huolimatta Pietilä suhtautuu journalismissa professionaalisuuden mahdollisuuteen myönteisesti. Se voi hänen mielestään toteutua kahta

eri logiikkaa, tai kuten hän sanoo, välitysfunktiota yhdistäen.

Ensimmäiseksi välitysfunktioksi kutsumasaan käytännössä Pietilä esittää, että viestinnän tutkimus voisi olla journalismille samantyyppinen tietojärjestelmä tai -pankki kuin mitä lääketiede on lääkärin toimelle. Ilmiötä, tapahtumaa tai prosessia koskeva informaatio, taustat ja kontekstit diagnosoitaisiin, analysoitaisiin tarkoin ja arvioitaisiin niiden journalistinen merkitys, jonka jälkeen näin saatu tieto syötettäisiin tietojärjestelmään, joka puolestaan antaisi toimittajalle palautteen tiedon, miten journalistinen juttu olisi tehtävä.

Toinen ja samalla edellistä syventävä välitysfunktio edellyttää, että journalisti ei tyydy saamaansa oppikirjamaiseen palautteeseen, vaan on tietoinen siitä, että kirjoittaessaan juttua hän omalla toiminnallaan asettaa viestinnän vastaanottajat läsnäolevaksi yleisöksi siihen tapahtuman, ilmiön tai prosessin maailmaan, jossa sitä ei ollut ennen tätä elementtiä. Näin Pietilä palaa takaisin Simmeliin ja siihen, miten journalistiprofessio sosiologisesti voidaan tulkita maailman, viestintäopin ja yleisön välitykseksi, jossa samalla rakennetaan yhteiskuntaa.

Pyrkimys palauttaa journalismi professionaaliksi toiminnaksi on Pietilälle lopulta myös yhteiskunnan itsepuolustusta samassa merkityksessä, miten Karl Polanyi (2009) klassisessa teoksessaan toi esille tarpeen rajoittaa yhteiskunnallisen elämän organisointia pelkästään markkinaperusteisesti ja palauttaa talous yhteiskunnan palvelukseen. Professionaali journalisti suuntaa energiansa yleisen edun tuottamiseen, ei markkinamekanismin palvelemiseen.

Journalismi professionaali ja taitona

Suomen kielen sana *ammatti* ei ole erityisen sensitiivinen, vaan sitä voidaan käyttää – ja yleisesti käytetäänkin – yhtä lailla lääkärin, lakimiehen ym. professionaalien henkilöiden ammatista (jota englannin kielessä vastaa sana *profession*, samoin ranskan kielessä, saksan kielessä *Beruf*) kuin kirvesmiehen amma-

tista suorittavan työn merkityksessä (johon englanniksi viitattaisiin esimerkiksi sanalla skill, saksaksi sopiva ilmaisu olisi Beschäftigung tai Fach ja ranskaksi métier). Johtuuko kustantajasta vai mistä, että teoksen nimeksi on tullut *Journalismi ammattina*, miksi ei *Journalismi professiona* tai *Journalismi kutsumuksena* – koska siitä teoksessa on kysymys.

Journalismi ammattina viittaa pikemmin niihin erilaisiin työn tekemiseen liittyviin käytännön ohjeistuksiin, joita toimittajakoulutuksessa on perinteisesti annettu: miten uutinen oikeaoppisesti kirjoitetaan, miten haastattelu tehdään, miten erilaisia uutislähteitä käytetään jne.

Journalistien koulutustaustaa selvitetään parin vuoden välein tehtävällä työmarkkinakyselyllä. Journalistiliiton internet-sivujen mukaan vuonna 2012 jäsenistä 20 prosentilla oli journalistisen alan tutkinto, 10 prosentilla muu alan tutkinto, esimerkiksi medianomi, 34 prosentilla muu korkeakoulututkinto, 12 prosentilla muu opisto- tai ammattikorkeakoulutasoinen tutkinto, 11 prosentilla keskeneräiset korkeakouluopinnot, 7 prosentilla ylioppilastutkinto ja samoin 7 prosentilla muu koulutus.

Luvuista voi päätellä, että ammatissa työskentelevistä journalisteista ehkä noin 50–60 prosentilla on sellainen ammatillinen pohja, joka oikeuttaa Pietilän esittämien kriteerien mukaan puhumaan koulutuksen kautta hankituista edellytyksistä toimia professionaalisesti: heillä on tieteellinen koulutus ja sen suoma sivistys ja taito. Toisaalta lähes puolta toimittajista voidaan koulutustaustan perusteella luonnehtia enemmän ammattimaisiksi kuin professionaaleiksi. Hyvä kysymys on, suuntaako koulutus toimittajia kohti professionaalisuutta vai ammattimaisuutta, ja *pitääkö se* suunnata jompaan kumpaan. Kysymys ei ole uusi; se leimasi 1970- ja 1980-luvuilla Tampereen yliopistossa keskustelua opetusjaostotutkinnon (ammattimaisuuden) ja tiedekuntatutkinnon (professionaalisuuden) asemasta journalistikoulutuksessa.

Yksi seikka, jota Pietilä ei kovin laajasti käsittele, ovat journalistien omat ammattieettiset ohjeet, jotka ovat toimittajan ammatissa konkreettisin esimerkki siitä, miten alalla on

pyritty professionaaliin toimintaan. Käytännössä *Journalistin ohjeet* voidaan rinnastaa sellaisiin tunnetusti professionaaleilla aloilla toimivien ihmisten kuten lakimiesten tai lääkäreiden omiin ammattieettisiin periaatteisiin ja säännöstöihin.

Entä viestinnän rakenteet?

Kiinnostava ja Pietilän kontribuutiossa avoimeksi jäävä kysymys liittyy siihen, miten viestinnän rakenteet vaikuttavat journalismin professionalismin mahdollisuuteen. Teos ratkaisee kysymyksen journalistiprofessiosta elegantisti teorian tasolla, mutta toinen asia on, miten käytännön työssä oleva journalisti – riippumatta siitä, vaikka hänellä olisivat käytössään kaikki tieteelliseen koulutukseen ja sen mukanaan tuomaan sivistykseen liittyvät edellytykset – voi toimia professionaalisti.

Journalismin tavaratalodiskurssi on tärkeä ja painava esimerkki rakenteellisesta, ja jo tapahtuneesta muutoksesta, joka ei ole yhden tai toisenkaan journalistin päätettävissä, koska kyse on koko alaa puitteistavasta käytännöstä. Sanomalehdistössä on pitkään ollut käynnissä kehitys, jolloin yhtäältä turvaututaan entistä enemmän yhteisesti toimitettuihin aineistoihin, ja toisaalta tavaratalodiskurssin mukaisesti pyrkimyksenä on tarjota kaikille kaikkea, tai ainakin jokaiselle jotakin. Yhteiskuntaan ja maailman orientoitumista edistävän sisällön rinnalle ja jopa ohi ovat nousseet erilaiset elämäntapoihin ja yksinomaan harmittomaan arkielämään liittyvät aineistot: ruokaohjeista autojen ominaisuuksien kuvailuun. Sama tendenssi on nähtävissä sähköisessä viestinnässä.

Pietilän ansiokas tutkimus palautuu yhdellä olennaisella tasollaan myös kysymykseen toisaalta rakenteiden, toisaalta kulttuurin suhteesta. Journalisti voi – ja journalistit yhdessä omassa toiminnassaan voivat – pyrkiä vaikuttamaan viestinnän sisältöihin haluamallaan tavalla, ja siis myös professionaalisti. Samalla he kuitenkin joutuvat vastakkain sen tosiasiain kanssa, että yhteiskunnalliset rakenteet – kustannustalot ja niitä ohjaavat, markkina-perusteiset käytännöt – ovat enemmän tai vähemmän pakottava voima, jonka ulkopuo-

lelle yksittäisen journalistin on työssään vaikea asettautua.

Pietilän lopputulema on tärkeä ja mitä keskeisin sekä tiedotustutkimuksen että journalismin tulevaisuuden kannalta. Jos viestintäopilla, kuten hän tiivistää, olisi sosiologinen rooli, ”se kysyisi silloin ydinkysymyksenään, mihin tapahtumiin, ilmiöihin tai prosesseihin journalisti osallistuttaa yleisönsä, mihin asemaan hän sijoittaa sen ja millä tavalla hän toteuttaa sen käytännössä. Näin ollen journalismin taustateoria erityisesti selvittäisi, mitä tilanteita on, mihin tilanteisiin yleisö on mahdollista ja syytä tuoda osalliseksi, miksi, mihin asemaan ja miten.” (Pietilä 2012a, 292.)

Tähän kysymykseen vastaaminen on jokaisen journalistin tehtävä, riippumatta siitä, millaisessa välineessä hän työskentelee. Oma ongelmansa kuitenkin on, kuinka moni journalisti kykenee tai haluaa työtään tällä tavoin reflektoida ja ymmärtää paikkansa yhteiskuntaa rakentavana toimijana: ja polanylaisittain samalla yhteiskunnan puolustajana.

Kirjallisuus

- Heikkilä, Heikki (2001). *Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla*. Tampere: Tampere University Press.
- Hemánus, Pertti & Kauko Pietilä (1982). *Seitsemän erää journalismista*. Tampere: Vastapaino.
- Noro, Arto (1991). *Muoto, moderniteetti ja 'kolmas': tutkielma Georg Simmelin sosiologiasta*. Tutkijaliiton julkaisusarja n:o 67. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Pietilä, Kauko (1980). *Formation of the newspaper: a theory*. Acta Universitatis Tampereensis A 119. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pietilä, Kauko (1981). *Journalismin kritiikin mahdollisuuksia: kuusi kirjoitusta vuosilta 1978– 1981*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos, julkaisu C:1. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pietilä, Kauko & Sondermann, Klaus (1994). *Sanomalehden yhteiskunta*. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, julkaisu n:o 5. Tampere: Vastapaino.
- Pietilä, Kauko (2008). *Journalistiprofession teoria ja käytäntö*.

Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen opetusmoniste D 49/2008. Tampere: Tampereen yliopisto.

Pietilä, Kauko (2010). Journalistiprofessio ja yhteiskunnan itsepuolustus. *Media & Viestintä* 33: 3, 17– 31.

Pietilä, Kauko (2011). *Reason of Sociology: George Simmel and Beyond*. London: Sage.

Pietilä, Kauko (2012a). *Journalismi ammattina. Journalistiprofession teoria*. Helsinki: Gaudeamus.

Pietilä, Kauko (2012b). Professional journalism: an intermediary social practice. Teoksessa: Herkman, Juha; Hujanen, Taisto & Oinonen, Paavo (toim.). *Intermediality and media change*. Tampere: Tampere University Press, 245– 265.

Polanyi, Karl (2009 [1944]). *Suuri murros: aikakautemme poliittiset ja taloudelliset juuret*. Tampere: Vastapaino.